
(אוריאל טל (טאובס) 1926-1984)

Author(s): ש' אטינגר

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. ד (תשמ"ד), pp. 423-426

Published by: [Historical Society of Israel](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70041909>

Accessed: 05/12/2011 12:44

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

אוריאל טל (טאובס) (1926–1984)

הוגה־דעות ואיש־רוח שבחר את המיתודה ההיסטורית כדרך להכרת העולם שמסביבו, להבנת התמורות המתחוללות בחברות בני־אדם. הוא טרח הרבה כדי לרכוש מימונות של היסטוריון, שהה בארכיון הפדראלי הגרמני שבקובלנץ ובארכיונים אחרים, אסף בשקידה חומר רב מארכיונים פרטיים, אולם כל זאת לא כדי לשחזר את העבר 'כפי שהוא היה באמת', אלא כדי למצוא את הכיוון והמטרה שבזרם האירועים. את שאיפתו זו הביע בצורה ברורה בדברי ההקדמה שכתב לאסופת מאמריו של אהרון שטיינברג (*A. Steinberg, History as Experience; Aspects of Historical Thought*), (*Universal and Jewish*, New York 1983), אחד האינטלקטואלים היהודים החשובים במאה העשרים, שאוריאל טל חש אליו קרבה רבה. והנאמר שם על דעותיו של שטיינברג ומפיו הולם ביותר את הלוח־רוחו של טל עצמו. כמוהו הוא חשש מפני הרלאטיביזם וההיסטוריוזם וחיפש את המשמעות המוסרית שבהתפתחות ההיסטורית. אם להניח שהערכים המוסריים והאינטלקטואליים הם פרי ההתפתחות ההיסטורית בלבד, ומשתנים עם חילופי הזמנים, הרי מתבטל בזה תוקפם המחייב וניתן להתאימם לצרכים חולפים ול־*raison d'état*. לכן הבנת משמעותם האמיתית של תהליכים היסטוריים ושיפוט על אירועים ואישים היסטוריים חייב להיות מעוגן בעקרונות מטאפיזיים, על־היסטוריים, כלומר באלה שמקורם הוא מחוץ לשטף המאורעות עצמו. התהליך ההיסטורי, אליבא דטל, איננו פרי המקרה אלא תוצאה של התפתחות שיש לה נקודת מוצא ותכלית, ורק הומניסט דתי או רציונאליסטי יכול להשיגו. והומניסט הוא זה הרואה בהיסטוריה תהליך המבטא את צורכי האדם באשר הוא אדם. בהקשר זה יובן ייחודו ההיסטורי של עם ישראל. המחקר ההיסטורי האמפירי והאובייקטיבי הוא הכרחי להבנת מהלך ההיסטוריה המיוחד של עם ישראל, שבו גורמים רוחניים גברו על התנאים החומריים ועל המצבים המדיניים, ולכן אין להבינו בלי להכיר את ייעודו של העם הזה: 'הוא נבחר לקיים ולבטא לעיני אומות העולם, יום־יום ושעה־שעה, בגשמיים וברוחניות, במעשה ובכוונה את ההודיה הבלתי־מתפשרת במקור האלוהי והעל־תבוני, המקיים את ההווה והנותן בה את חיותה בפרטים ובכללות' (א' טל, 'יהדות ושאלות ההווה', חזות, ה' [תשכ"א], עמ' 75–76).

אם אכן יש לתולדות ישראל תכלית מוסרית ורוחנית הרי המחקר ההיסטורי הוא אמצעי לחשוף את דרכי ההשגחה ולתת לאדם אחיזה והתמצאות בעולם המשתנה. במסגרת תפיסה זו לא ניתן להבין את ייחודן של תולדות ישראל שלא בקונטקסט החוקיות ההיסטורית הכללית. לא הפרדת מה שמכונה 'מחקר ההיסטוריה הכללית', אלא הקשר ההדוק עמו מבליט את אופיה האמיתי של ההיסטוריה היהודית.

ברי לו, לאוריאל טל, שהדת ממלאת מקום מרכזי בחברות האנושיות, ואין תימה שסקרנותו האינטלקטואלית והמחקרית כוונה לבחינת הקשרים, היחסים והמתחים שבין הקבוצות הדתיות השונות. לא זו בלבד שהיה פעיל בארגונים שמטרתם שיתוף־פעולה ובירורים שבין בני דתות שונות,

שהיה נוטל חלק בדיונים שנתארגנו על-ידם, אלא אף זו שבחן בצורה מדוקדקת וקפדנית את עמדות הזרמים השונים שבנצרות כלפי היהודים, בעבר ובהווה. הוא ניתח את המסורות הדתיות והשפעתן, כגון יחסו של לותר ליהודים, את עמדתה של כנסיית-הווידי (Bekennende Kirche) בגרמניה הנאצית לשאלת היהודים לעומת זו של הכנסייה הלאומית של 'הנוצרים הגרמנים' (Deutsche Christen), שהודה לגמרי עם דרכי השלטון ועם ציווי 'הפירר' (השווה את מאמרו 'Lutheran Theology and the Third Reich', in: *Speaking of God Today – Jews and Lutherans in Conversation*, Philadelphia 1974, pp. 87–96); הוא הדגיש את המוגבלות שבגישת הכנסייה הקאתולית ליהודים, כפי שבאה לביטוי בהחלטות ועידת וטיקאן II וכו'.

טל היה רגיש במיוחד לבעיית אחריותו של איש האינטליגנציה לדמותה של חברתו, ואין תימה שהקדיש במחקריו מקום רב לנציגי שכבה זו, לדעותיהם ולפולמוסיהם. בעבודתו המחקרית העיקרית, בספרו הגדול: 'יהדות ונצרות ב'רייך השני', 1870–1914; תהליכים היסטוריים בדרך לטוטאליטריות (ירושלים תש"ל), הוא הקצה מקום נרחב לבחינת דבריהם של חשובי האינטלקטואלים בגרמניה באותה תקופה על יהדות ויהודים. יחד עם זאת הוא הדגיש שב'חקר הלכירות בציבור, בחקר השקפות העולם ובחקר תולדות האידיאות אי-אפשר היה להסתפק בשיטותיהם של ההוגים הראשיים, אלא צריך לפנות גם ל-'middle brow writers', כגון סטודנטים או אנשי מקצועות חופשיים. משום כך התמסר לאיסוף חומר מארכיונים פרטיים, איגרות אישיות, עיתונות מקומית וכו', וביסס עליהם כמה ממסקנותיו החשובות. מאידך גיסא, הוא לא נפנה לבחון את הלכירותו של המון העם, לא במחנה הימין ולא במחנה השמאל. על פי תפיסתו, כאמור, אנשי האינטליגנציה היו היוצרים את האקלים הרוחני והאינטלקטואלי שבחברה. משום כך חשוב היה לו להדגיש שלא הפרוטסטנטים השמרניים והקאתולים בלבד בגרמניה היו חדורים עוינות רבה ליהודים, אלא אף הפרוטסטנטים הליבראליים הסתייגו מקיומם של היהודים כחטיבה לעצמם, בעלת תודעה וייעוד משלה. על אף שרוב יהודי גרמניה בשנות ה'רייך השני' היה שייך למחנה הליבראלי, ולא הקפיד על קיום מצוות הדת, היה בכל זאת ניגוד מהותי בין תפיסותיהם לבין אלו של הפרוטסטנטים הליבראליים, שהיו מבוססות על עקרונות נוצריים. דבר זה מתגלה הן מדברים שנאמרו בפומבי והן באלה שהושמעו בחוגים סגורים. על סמך בחינת חומר תיעודי עצום הגיע טל למסקנה, שניסיון השתלבותם של היהודים כיהודים בחברה הגרמנית, אפילו בתנאים של 'מדינת חוק' (Rechtsstaat) היה נידון למעשה לכישלון. על-פי תפיסתו הכוללת ראה טל את הסכנה הגדולה ביותר לקיומן של חברות בעידן מודרני בהתפתחות דתות-תחליף חילוניות, כלומר בתהליך המרת הדתות ההיסטוריות במיתוסים פוליטיים ואידיאולוגיים המשמשים מוקד להזדהות המונים, כפי שקרה בנאציזם ובבולשביזם. הללו משחיתים את הערכים המוסריים, מבטלים את אחריות היחיד על מעשיו ומעלים את השייכות לגזע או למעמד לדרגת נאמנות עליונה. טל בדק את התפתחות מגמה זו תחת השלטון הנאצי (במאמרו 'Political Faith' of Nazism Prior to the Holocaust', Tel Aviv 1978), ובחן את הדרכים לקראת התגבשות החברות הטוטאליטאריות.

אחד מעיסוקיו המדעיים המרכזיים היה נושא השואה. הוא בחן מקרי ג'נוסייד אחרים בזמן החדש והגיע למסקנה שרק 'בתחום השאלה היהודית הגשים המיתוס הפוליטי את מטרתו במלואה. בתחום זה נתקל המשטר בהתנגדות מועטה מצד אלה אשר ביחס לגילויים אחרים של השמדה היו רחוקים מהסכמה עם הנאציזם – ובכללם האינטלקטואלים, הכנסייה, נושאי דעת הקהל הביקורתית בגרמניה או מחוצה לה. היהודי שימש מוקד לנאציזם ועל בשרו נתקיים אותו תהליך מבני של שינוי ערכים ושל היפוך

משמעויות' ('על חקר השואה והג'נוסייד', יד ושם, קובץ מחקרים י"ג, ירושלים תש"ם, עמ' 37). ומכאן מסקנתו 'שמכלל תופעות הג'נוסייד תופסת השואה מקום מיוחד במינו, הן בתולדות ישראל והן בתולדות האנושות כולה' (שם, עמ' 38).

בעיית שורשיה של האנטישמיות המודרנית, הנוצרית והאנטי-נוצרית והקשר שלה לשואה תפסה מקום חשוב בדיוניו. בתנאי המשטר הטוטאליטארי הפכו הניגוד הדתי והמסורת העוינת, הדעות הקדומות והמתחים החברתיים למערכות אידיאולוגיות ואחר-כך למיתוס פוליטי שבהמשך הזמן נעשה למטרה עצמאית במסגרת מטרותיו של הנאציזם. אולם הנאציזם אף הוא היה ביטוי קיצוני בלבד של חילוף הערכים בחברות שבהן הרלאטיביזם וההיסטוריות השתלטו על מוחות המשכילים. כך הוכשרה הדרך לשעבוד הדת והמסור למטרות פוליטיות, לצמיחת ג'נוסייד אידיאולוגי ובוזה, בעיני טל, כישלונה החמור ביותר של החברה ושל האינטלקטואלים שבתוכה.

מכאן יובן הוזעזוע המיוחד שנגרם לו כשנתברר שבקרב המחנה הדתי בישראל קמו קבוצות ואישים שזיהו את הניצחונות הצבאיים של ישראל במלחמת ששת הימים עם ראשית תהליך הגאולה. הוא חש בסכנה הגדולה שבטיעוני דוברי 'גוש אמונים', שקראו לזנוח את ערכי המוסר האוניברסאלי ביחסינו עם הגויים והצדיקו פגיעות בערבים ואפילו גירושם או רציחתם בשם רעיון הגאולה ו'שלמות ארץ-ישראל'. אוריאל טל הקדיש בשנות חייו האחרונות הרבה מזמנו וממרצו לפולמוס רעיוני נגד מגמות אלו ולהוכחה שהן עומדות בסתירה לערכים המקובלים במסורת היהודית. הוא נחרד כאשר פוליטיקאים הפכו את השואה לאחד הנימוקים השיגרתיים לשם חיזוק טענתם ש'כל העולם נגדנו'. הוא אפילו הסתייג משימת דגש על חקר בעיות האנטישמיות, מתוך חשש שעצם העיסוק בסוגיות הללו ינוצל למטרות פוליטיות. הוא העדיף שהעיסוק המחקרי בנושא זה יכונה בשם 'חקר יחסי יהודים לא-יהודים' ותבע להקדיש בו מקום ניכר ליחס היהודים אל הגויים.

אוריאל טל הטביע את חותמו על חוג רחב של תלמידים ושומעי לקחו. שאר-רוחו ושיעור קומתו האינטלקטואלית הביאו לו הכרה והערכה מצד רבים, בישראל ומחוצה לה, יהודים ולא-יהודים כאחד. והנה בפתאומיות נקטעה פעילותו העניפה.

חבל על דאבדין.

שמואל אטינגר

**The International Association
of Historical Societies for the
Study of Jewish History**

**16th International Congress
of Historical Sciences**

25. August–1. September, 1985

The International Association of Historical Societies for the Study of Jewish History, an affiliated organization of CISH, will hold a scientific session dedicated to the theme: Jewish Historical Writing and Schools of National Historiography in the Modern Era: Similarities, Influences and Dissimilarities. The session will take place on Thursday, August 29, 1985, during the 16th International Congress of Historical Sciences, Stuttgart, Germany.

In the program:

Prof. Yehoshua Arieli	New Conceptual Horizons in the Historical Thought of the 18th and 19th Centuries.
Prof. Michael Graetz	The Reappearance of the Jews in the Historical Consciousness of France.
Prof. Lloyd P. Gartner	Jewish Historiography in the United States: Aspects of Breadth and Intensity.
Prof. Michael A. Meyer	Heinrich von Treitschke and Heinrich Graetz – Contrasting Historical Conceptions of the Modern Jew.
Dr. Mosche Zimmermann	Jewish History and Jewish Historiography – A Challenge to Modern German Historiography.
Dr. Maurycy Horn	Latest Studies (1945–1984) on the History of the Jews in Poland in the Eighteenth Century.
Prof. Hillel Levine	Historiography of the Jews in Poland.
Prof. Hedva Ben-Israel	Jewish Nationalism in the Framework of Research on the Phenomenology of Nationalism.
Prof. Anita Shapira	Zionist Historiography.

For further details please contact the Historical Society of Israel, P.O.B. 4179, Jerusalem 91041, Israel, Tel: (02) 637171.